

Др Драган Јовашевић

Аутор је у чланку обрадио појам војне тајне и њен значај за Војску Југославије и целокупан систем одбране, као и методе њене заштите. Објаснио је системе заштите података и докумената који чине војну тајну: систем превентивно-безбедносних мера заштите и, нарочито, систем репресивно-безбедносних мера.

У вези с превентивном заштитом војне тајне, аутор је мере заштите поделио на опште (генералне) и посебне (специјалне) мере.

Репресивно-безбедносне мере објашњене су на основу кривичног дела „Одавање војне тајне“ (члан 224. Кривичног закона СР Југославије). Наведено кривично дело обрадио је у целини, с посебним освртом на његове квалификоване облике.

Увод

Војна тајна, начини, методи и поступци везани за њену заштиту, превентивне и репресивне мере, као и субјекти који их предузимају, одувек су изазивали велику пажњу опште и стручне јавности. То је разумљиво када се узме у обзир који се све подаци и документи сматрају војном тајном, односно колика је штета и какве све несагледиве последице могу да наступе због неовлашћеног, тј. противправног откривања војне тајне. У свим правним системима одувек, а посебно у садашње време, предвиђен је веома разуђен систем мера и поступака заштите војне тајне.

Могуће је издвојити два система заштите података и докумената који чине војну тајну. То су:

- систем превентивно-безбедносних мера,
- систем репресивно-безбедносних мера.

У сваком случају, нужност најстрожег чувања војне тајне произилази из непроцењивих штетних последица које би наступиле по Војску Југославије и целокупни систем одбране наше земље у случају њеног неовлашћеног откривања. Систем превентивно-безбедносних мера заштите војне тајне обухвата: нормативне, заштитне, образовно-васпитне и информативно-пропагандне мере.

Превентивна заштита војне тајне

Превентивне мере чине веома разнолики систем мера и поступака, на различитим нивоима, којима се првенствено онемогућава, отежава или спречава откривање непозваном, тј. неовлашћеном лицу да се

обавести о садржини података и докумената који су означени као војна тајна.

Нормативне мере су, заправо, правни основ заштите војне тајне. То значи да нормативно уређење заштите појединих или свих вредности Војске Југославије у довољном обиму и на довољан начин одређује обавезе, мере и поступке њених припадника у вези са заштитом и чувањем војне тајне. Законима, правилима, упутствима, наредбама, директивама и другим подзаконским актима општег или појединачног карактера предвиђене су поједине мере и обавезе субјеката у заштити војне тајне, и то од тренутка израде таквих докумената, преко употребе и чувања, до тренутка њиховог уништења.

Заштитне мере обухватају систем свеукупних физичких, техничких и контраобавештајних мера које непрекидно предузимају припадници Војске Југославије ради спречавања интересената и непозваних лица да непосредно или посредно дођу у контакт с имаоцима војне тајне, односно ради спречавања приступа месту (природни или вештачки објекат, борбено средство или систем, борбени, маршевски или други распоред јединица итд.) на којем би могли визуелно, аудитивно или употребом одговарајућих средстава да прибаве податке који чине војну тајну.¹ Све заштитне мере се могу поделити на:

- мере противелектронске заштите и криптозаштите,
- мере физичког обезбеђења,
- мере техничког обезбеђења,
- мере забране, ограничења и контроле кретања и давања података у јавности.

Законом о одбрани² одређено је да су грађани, државни органи, предузећа и друга правна лица дужни да одговарајућим мерама штите тајне податке о одбрани земље, као и да обављају прописане и наређене мере за заштиту тих података. Мере заштите тајних података значајних за одбрану земље који су војна тајна могу бити различите, а чине их *опште (генералне)* и *посебне (специјалне) мере заштите*.

Опште заштитне мере се примењују ради заштите тајних података свих врста и степена тајности. Оне нарочито садрже:³

- процену значаја података и одређивање врсте тајне, степена тајности и мера њихове заштите;
- одређивање просторија за рад и услова и начина рада за овлашћено лице које ради с тајним подацима;
- избор лица која могу бити упозната с тајним подацима и утврђивање услова и начина њиховог упознавања с подацима;
- забрану изношења тајних података изван одређених просторија и забрану приступа непозваним лицима тим просторијама;

¹ Милан Мијалковски, *Превентива у заштити војне тајне*, „Нови гласник“, Београд, бр. 5/1996, стр. 6.

² „Службени лист СРЈ“, бр. 43/1994.

³ Мићо Бошковић, *Криминалистички значај заштите тајне*, „Безбедност“, Београд, бр. 3/1997, стр. 338.

– одређивање начина и средстава којима се могу преносити тајни подаци;

– забрану снимања и скицирања тајних података и уношења фотографских апарата и друге одговарајуће технике у објекте и просторије у којима су смештени тајни подаци;

– забрану публикавања тајних података;

– вођење одговарајуће евиденције;

– организовање одговарајућег физичко-техничког обезбеђења;

– контролу спровођења прописаних мера заштите.

Посебне заштитне мере се примењују ради заштите тајних података за које је одређен највиши степен тајности и који је означен као „строго поверљиво“. И те мере могу да буду различите, тако да обухватају:

– вођење посебне евиденције о тајним документима (настанак, кретање, достављање, коришћење) и о лицима која су са њима упозната или која их могу користити;

– одређивање тајних (шифрованих) назива докумената и примену мера криптозаштите при преносу и коришћењу тих података;

– обезбеђивање просторије у којој се чувају та документа и њихово чување у челичним касама;

– утврђивање броја примерака тајних докумената и одређивање корисника;

– упутство на документу о дозвољености његовог преписивања, умножавања, фотокопирања или прављења извода, и надлежност лица за давање таквих одобрења;

– курирско преношење података, уз одговарајућу оружану пратњу, и мере заштите техничког обезбеђења;

– комисијско уништавање концепата, прибелешки, индига, матрица, графикана, прорачуна и другог помоћног материјала који је коришћен при раду;

– писана примопредаја дужности између лица која рукују подацима или их чувају.

Све те разнолике мере заштите чине недељиву целину и тек њихово ефикасно, правовремено и складно функционисање и међусобно допуњавање обезбеђује потпуно ефикасну заштиту података и докумената који су војна тајна.

Посебан превентиван значај за очување и заштиту војне тајне имају и образовно-васпитне мере. Наиме, од нивоа и степена образовања и васпитања, односно дисциплинованости припадника Војске Југославије, умногоме зависи и ефикасна заштита података и докумената који су означени као војна тајна, а са којима се они сусрећу у свакодневном раду и животу. У најопштијем, под образовањем се подразумева неопходан фонд (квантитет) знања и обавештења која сваки припадник Војске Југославије мора да поседује или стекне ради правилнијег поступања у заштити и чувању војне тајне, и то у свим условима – како у миру, тако, још више, у конфликтним ситуацијама. То значи да се под образовним мерама подразумева стицање неопходног знања, с једне

стране, али још више спознаја одговарајуће употребе стеченог нивоа знања у практичном, непосредном раду на чувању и заштити војне тајне. Васпитне мере, при томе, имају изузетно важан циљ. Он се огледа у потреби сваког припадника Војске Југославије да схвати значај чувања војне тајне, односно опасност и штетне последице по одбрану и безбедност земље које могу наступити у случају њеног неовлашћеног откривања или у случају да је сазна непозвано лице. Стога целокупан систем образовања и васпитања припадника Војске Југославије, поред осталог, обухвата и непрестано стицање (усавршавање и специјализацију) и допуњавање знања о потреби, начинима и могућности чувања и заштите војне тајне на свим нивоима.

Последњу, такође значајну врсту превентивних мера у заштити војне тајне чине информативно-пропагандне мере. Њихов посебан значај се огледа у непрестаном раду с припадницима Војске Југославије ради сазнавања и стицања нових информација и нових сазнања из области заштите и очувања војне тајне. Поред самоинформисања и самообразовања појединих припадника Војске Југославије у предузимању те врсте превентивних мера, посебан значај имају и сами системи командовања Војске Југославије. Наиме, ти субјекти командовања, између осталог, имају и надлежности које им омогућавају да систематски и плански информишу припаднике Војске Југославије о мотивима, могућностима и начинима на које непријатељ и непозвана лица угрожавају војну тајну, с нагласком на томе како ће то чинити у наредном периоду, и о функционисању самог система заштите војне тајне.⁴

Одавање војне тајне као кривично дело

Превентивне мере су значајан систем мера и поступака којима се спречава и онемогућава откривање војне тајне, односно сазнавање садржине докумената и података који су означени као војна тајна од стране неовлашћених (непозвана и друга) лица. Но, те мере често нису и довољне. Стога су правним прописима предвиђене и друге, репресивне мере, које се првенствено примењују према лицима која су својим непосредним или посредним поступањем, чињењем или нечињењем омогућила непозваном, тј. неовлашћеном лицу да открије војну тајну. У нашем позитивном законодавству предвиђене су две врсте репресивних мера заштите војне тајне. То су: кривично-правне мере и дисциплинске мере.

Кривичним законом СР Југославије, у глави XX, у групи кривичних дела против Војске Југославије, предвиђено је у чл. 224. посебно кривично дело под називом: „Одавање војне тајне“. Кривично дело одавања војне тајне се састоји у неовлашћеном саопштавању, предаји или на други начин чињењу доступним другоме података који су војна тајна, или у прибављању таквих података у намери да буду предати непозваном лицу.

⁴ Милан Мијалковски, *исто*, стр. 8.

Објекат заштите у случају тог кривичног дела јесте Војска Југославије, као посебна организациона структура наше друштвене заједнице која има посебну службу, поредак и дисциплину, као и борбена и друга средства и системи којима располаже. Поред Војске Југославије, упоредо, као објекат заштите у случају кривичног дела јавља се и сама наша земља, односно могућности и њене способности за одбрану од непријатеља. Наиме, тим кривичним делом, преко напада на оружане снаге наше земље (дакле, на Војску Југославије), као чувара безбедности и независности СР Југославије, тежи се да се доведе у питање и безбедност наше земље, па чак и њен опстанак као суверене и независне државе. Према томе, оружане снаге су у случају тог кривичног дела само посредни, а безбедност и независност Југославије су главни циљ предузимања инкриминисаних активности. То кривично дело има специфичан објекат напада или објекат радње извршења. То су подаци или документи који чине војну тајну. Дакле, војна тајна је објекат напада у случају тог кривичног дела.

Тајна је одувек била предмет посебног и помног интересовања разних група и појединаца, па стога њена ефикасна заштита спречава да заинтересована (а непозвана) лица дођу до података и информација који су им потребни. Тајна се може простирати на разне сфере друштвеног живота и на све друштвене односе. Који ће се све подаци сматрати тајним зависи од области на коју се односе, од постављеног циља, али и од органа који је овлашћен да одређује круг тајних података и начин њихове заштите.

Појам тајна може да се одреди са социолошког, филозофског или правног аспекта. Тако се тајном сматрају истинити и непознати подаци о чињеницама, средствима и поступцима из правне сфере интимитета власника тајне, које он чува и штити, због остваривања дозвољених друштвених односа, а закон, са своје стране, пружа кривичну санкцију због њиховог недозвољеног обелодањивања.⁵ Приликом кривичноправног дефинисања војне тајне и појамног одређивања треба узимати у обзир чињеницу да се кривичноправним прописима штите различите врсте тајне: државна, војна, службена, пословна, лична тајна. Да би се отклониле извесне недоумице одређивању појма и карактеристика војне тајне као објекта напада кривичног дела из чл. 224. КЗ СРЈ у Закону је, у ст. 4 тог члана, наведена материјално-формална дефиниција појма војне тајне. Тако се војном тајном сматрају подаци или документа који су Законом, другим прописом или одлуком надлежног органа, донесеном на основу Закона, проглашени војном тајном и чије је одавање имало или је могло да има теже штетне последице за Војску Југославије и њене припреме за одбрану земље.

За постојање војне тајне у смислу тог кривичног дела Законом се тражи кумулативно испуњење и материјалних и формалних елемената. На тај начин је сужен појам војне тајне у смислу кривичноправне

⁵ Велизар Нојман, *Уређивање друштвене самозаштите*, Београд, 1979, стр. 481.

регулативе. Војна тајна се односи на више различитих података који говоре о војној готовости оружаних снага, ратним плановима и припремама, о средствима, наоружању и војној опреми, о војним објектима и постројењима, и другом. То могу да буду сви подаци чије би неовлашћено откривање могло да има или има теже штетне последице (дакле, не било какве штетне последице) за Војску Југославије и њене припреме за одбрану земље. У сваком случају фактичко је питање када су наступиле или када могу да наступе теже штетне последице. Одговор на то питање мора да дâ судско веће у сваком конкретном случају. Јер, тек у случају испуњења тих услова постоји битан елеменат бића тог кривичног дела, а то је објект напада – војна тајна. Ти подаци, поред тога што имају материјални, садржински значај за Војску Југославије и одбрану земље, морају да буду проглашени војном тајном законом или другим подзаконским актом донетим на основу Закона.

За утврђивање шта се сматра војном тајном значајна је и одредба чл. 67. Закона о одбрани. Наиме, том одредбом је одређено који се подаци о одбрани земље сматрају тајним, а председник СР Југославије овлашћен је да пропише критеријуме за утврђивање података који чине војну тајну, степен војне тајне и мере за њихову заштиту.

Радња извршења кривичног дела из чл. 224. КЗ СРЈ алтернативно је одређена. Она се састоји у саопштавању, предаји или чињењу доступним другом лицу података који су војна тајна као и у прибављању таквих података и докумената у намери да буду предати непозваном лицу. Свака од Законом предвиђених делатности има самостално дејство на постојање кривичног дела, а и у случају предузимања више од предвиђених радњи по принципу привидног стицаја постојаће опет само једно кривично дело.

Саопштавање је упознавање другог лица са садржином поверљивих података и докумената без њихове физичке предаје. Оно се може обавити на различите начине и помоћу различитих техничких средстава. Може да се обави непосредно или посредно, путем мреже за пријем и слање информација.

Предаја је давање другоме у посед докумената и предмета који садрже податке који су означени као војна тајна. Такви предмети могу да буду: скице, планови, елаборати, извештаји, документи, записници, фотографије, дискете итд. И предаја се може обављати непосредно и посредно, преко поште, пријатеља, телефаксом, компјутером, остављањем на одређеном месту итд. Предаја поверљивих војних података иностраним властима чини кривично дело шпијунаже. Слабији интензитет друштвене опасности дела не може бити разлог да се радње учиниоца, ако постоји елеменат иностраности, квалификују као кривично дело одавања војне тајне уместо кривичног дела шпијунаже.⁶ Давање војничке књижице с поништеним ратним распоредом другом лицу у залогу само по себи не значи и да је оптужени тиме предао подат-

⁶ Пресуда Врховног војног суда II К 129/62 од 12. маја 1962. године.

ке који су законом проглашени војном тајном, односно да их је учинио доступним неовлашћеном лицу.⁷

Чињење доступним података или докумената значи омогућавање непозваном лицу да се оно само упозна с поверљивим подацима и документима, што се може постићи на различите начине. То омогућавање практично значи помагање другоме да се обавести о садржини поверљивих података и докумената. Ту су радње помагања предвиђене као самосталан облик радње извршења тог кривичног дела. Радња извршења се може предузети на различите начине, као што су: остављање отворене просторије, стола или касе у којима се налазе поверљиви подаци тако да се друго лице може упознати са њиховом садржином, и непредузимање одговарајућих прописаних мера заштите тих докумената, чиме се ствара опасност да се са садржином таквих докумената упозна друго лице (непозвано, неовлашћено).

Изношење писмена која су државна, односно војна тајна из просторија где се чувају само по себи није и чињење доступним непозваним лицима у смислу чл. 129, односно 224. КЗ СРЈ.⁸

Прибављање података и докумената који су означени као војна тајна у намери да се предају непозваном лицу четврти је облик радње извршења тог кривичног дела. То прибављање практично значи сваку делатност којом одређено лице долази до података и докумената који су војна тајна. Те делатности могу бити дозвољене (прикупљање, сазнавање, куповање, копирање, скицирање, прислушкивање, снимање) или недозвољене (крађа, насилно одузимање, одузимање докумената путем уцене итд.), а важно је да се ти подаци прибављају у намери да се предају непозваном лицу. То значи да извршилац тог облика кривичног дела зна да прибавља податке и документа који су означени као војна тајна и да управо хоће да их прибави како би их предао неком другом непозваном лицу. У сваком конкретном случају постојање те намере (као субјективног елемента) на страни учиниоца дела мора да буде непобитно утврђено и поткрепљено доказима.

Приликом утврђивања радњи извршења кривичног дела одавања војне тајне из чл. 224. КЗ СРЈ у Закону је направљена разлика између другог лица и непозваног лица. Наиме, одређене радње (прве три) предузимају се да би се војна тајна предала или саопштила другом лицу, док се војна тајна прибавља с намером да се преда непозваном лицу.

Иако су у Закону употребљени различити термини, разлика између другог и непозваног лица у пракси не постоји. Наиме, саопштавањем, предајом и чињењем доступним другом лицу повређује се дужност у вези с чувањем војне тајне, што значи да је и то друго лице управо оно лице које није овлашћено да се упозна с подацима и документима који су војна тајна. У том смислу треба тумачити и појам непозваног лица.⁹ У смислу чл. 224. КЗ СРЈ непозваним лицем се сматра свако, па

⁷ Пресуда Врховног војног суда II К 260/69 од 5. септембра 1969. године.

⁸ Пресуда Врховног војног суда II К 56/84 од 28. фебруара 1984. године.

⁹ Зоран Стојановић, *Кривични закон СР Југославије са коментаром и регистром појмова*, Београд, 1995, стр. 224.

дакле и војно лице које по својој функцији или службеном односу није овлашћено да се упозна с одређеним подацима који су проглашени војном тајном.¹⁰

Када учинилац непозваним лицима учини доступним војне, економске или службене податке који су државна тајна, а поред њих и податке који су само војна тајна, он чини кривично дело одавања државне тајне из чл. 129. КЗ СРЈ, које као теже обухвата кривично дело одавања војне тајне из чл. 224. КЗ СРЈ.¹¹ За постојање кривичног дела одавања војне тајне није битно да ли је неко непозвано лице и фактички узело и разгледало поверљиве војне податке. Довољно је да је учинилац дела те податке учинио доступним непозваним лицима, тј. да је створио могућност да поверљиви подаци тим лицима дођу у руке.¹² За постојање тог кривичног дела важно је да је учинилац било коју од више Законом предвиђених радњи извршења предузео неовлашћено, дакле противправно. У Закону се употребљава термин „супротно својим дужностима“. То значи да је потребно да је учинилац дела свестан да је другом или непозваном лицу на неки од предвиђених начина омогућио (непосредно или посредно) упознавање с подацима или документима који су војна тајна, и то управо кршењем обавеза и дужности које је имао у вези с чувањем и заштитом војне тајне. Тај елеменат противправности у поступању учиниоца дела у сваком конкретном случају судско веће треба да утврди јер је елеменат противправности (дакле, неовлашћености у поступању) значајан елеменат бића тог кривичног дела, без чијег постојања, утврђивања и доказивања и нема тог кривичног дела.

Према Законом одређеним радњама извршења, то кривично дело има велике сличности с кривичним делом шпијунаже, које је предвиђено у чл. 128. КЗ СРЈ у групи кривичних дела против уставног уређења и безбедности СР Југославије. Но, између тих кривичних дела има више квалитативних разлика, које се огледају у следећем:

- шпијунажа је кривично дело управљено против уставног уређења и безбедности СР Југославије, а одавање војне тајне против Војске Југославије;

- код шпијунаже се као објекат напада појављују тајни војни, економски или службени подаци или документа, док се код одавања војне тајне као објект напада појављују само подаци и документа који су означени као војна тајна;

- код шпијунаже се поверљиви подаци достављају страном држави, страном организацији или лицу које им служи, а код кривичног дела одавања војне тајне војна тајна се доставља другом, односно непозваном лицу;

- код одавања војне тајне учинилац не предузима дело у намери да угрози уставно уређење и безбедност СР Југославије;

¹⁰ Пресуда Врховног војног суда П К 405/79 од 13. децембра 1979. године.

¹¹ Пресуда Врховног војног суда П К 122/87 од 7. маја 1987. године.

¹² Пресуда Врховног војног суда П К 44/62 од 22. фебруара 1962. године.

– код одавања војне тајне као извршилац дела се може појавити само војно или друго лице које има одређене дужности у вези с чувањем и заштитом војне тајне, а код шпијунаже учинилац дела може да буде свако лице;

– одавање војне тајне се с аспекта облика виности може извршити и с умишљајем и са нехатом, а шпијунажа само с директним умишљајем као обликом виности учиниоца. На основу елемента иностраности разграничава се кривично дело шпијунаже од кривичног дела одавања војне тајне.¹³

Кривично дело одавања војне тајне из чл. 224. КЗ СРЈ свршено је самим саопштавањем, предајом или чињењем доступним података или докумената другом лицу или самим прикупљањем таквих података у намери предаје без обзира на то да ли је до предаје заиста и дошло. Но, покушај тог кривичног дела је могућ, и он се кажњава сем у случају нехатног извршења дела.

Извршилац тог кривичног дела према законској дефиницији је војно лице, али и свако друго лице које је супротно својим дужностима у вези с чувањем и заштитом војне тајне учинило радњу извршења тог кривичног дела. Под појмом војног лица, према чл. 113, ст. 5. КЗ СРЈ, у случају тог кривичног дела подразумевају се:

- војник на одслужењу војног рока,
- војник по уговору,
- питомац војне школе,
- активни млађи официр,
- официр или војни службеник,
- лице из резервног састава док се као војни обвезник налази на војној дужности,
- цивилно лице које обавља одређену војну дужност.

Осим војног лица, као учинилац тог кривичног дела може се појавити и свако друго лице које има одређене дужности везане за заштиту и чување војне тајне и које управо кршењем (свесним пропуштањем дужности или активним чињењем) омогућује другом или непознатом лицу да се обавести о садржини података или докумената који су означени као војна тајна. На тај начин је законодавац проширио круг лица која се могу појавити као учиниоци тог војног кривичног дела.

У погледу виности, то кривично дело може бити извршено с умишљањем или из нехата. Законом је предвиђено кажњавање и у случају нехатног поступања извршиоца дела приликом предузимања радње извршења управо како би и на тај начин превентивно подигао на виши ниво пажњу свих лица која се у свакодневном раду срећу с подацима и документима који су војна тајна, с једне стране, и због штетних и несагледивих последица у случају неовлашћеног откривања војне тајне, с друге стране. У кажњавању учиниоца закон је направио разлику с обзиром на облик виности учиниоца дела. Наиме, за умиш-

¹³ Пресуда Врховног војног суда II К 35/74 од 15. марта 1974. године.

љајно одавање војне тајне предвиђена је казна затвора од три месеца до пет година, а за нехатно одавање тајне законом је предвиђена казна затвора до три године. Но, суд је приликом одлучивања о врсти и висини казне у сваком конкретном случају обавезан да узме у обзир и одредбу чл. 238. КЗ СР Југославије. Према тој одредби, учиниоцу кривичног дела против Војске Југославије за које је прописана казна затвора до три године (дакле, у случају нехатног одавања војне тајне), уместо кривичне санкције, може се изрећи дисциплинска мера, односно казна утврђена законом ако је дело добило особито лак вид и ако је то неопходно због интереса службе.

Чланом 165, ст. 2. Закона о Војсци Југославије¹⁴ предвиђена је могућност да се професионалном војнику (дакле, војном лицу као учиниоцу тог кривичног дела) изрекне као најстрожа санкција дисциплинска казна затвора до 60 дана, под условом да ниједна од предвиђених лакших дисциплинских мера не одговара тежини повреде или степену његове одговорности. У сваком случају, судско веће има тежак и одговоран задатак да утврди да у сваком конкретном случају има обележја кривичног дела из чл. 224. КЗ СРЈ, да ли су испуњени услови за постојање кривичне одговорности и да одлучи да ли ће конкретном учиниоцу дела изрећи кривичну санкцију у законом предвиђеним оквирима или дисциплинску меру, односно дисциплинску казну.

Квалификовани облици кривичног дела одавања војне тајне

Кривичним законом СР Југославије, у чл. 224, ст. 2, предвиђена су три тежа квалификована облика кривичног дела одавања војне тајне за које је предвиђено строже кажњавање. То су:

- одавање војне тајне из користољубља,
- одавање нарочито поверљивих података,
- одавање војне тајне ради објављивања или коришћења у иностранству.

Поред тих облика, у чл. 226. КЗ СРЈ предвиђен је и један тежи облик одавања војне тајне ако је дело извршено у условима непосредне ратне опасности или за време ратног стања. То је особито тежак случај тог кривичног дела за које је законом предвиђена и најстрожа казна.

1. Одавање војне тајне из користољубља први је тежи квалификовани облик тог кривичног дела. У случају тог облика кривичног дела учинилац управо предузима радњу извршења у намери да прибави имовинску корист за себе или другог. Користољубива намера као елеменат умишљаја учиниоца мора да постоји у тренутку предузимања радње извршења. За постојање дела није потребно да је учинилац дела заиста и остварио ту своју намеру, односно да је заиста и прибавио противправну имовинску корист.

2. Одавање нарочито поверљивих података постоји када учинилац дела својом радњом извршења напада, односно повређује управо по-

¹⁴ „Службени лист СРЈ“, бр. 43/1994.

датке и документа за које је проглашен највиши степен тајности, када је реч о подацима изузетно важним за Војску Југославије и њене припреме за одбрану земље. Такви подаци су означени као строго поверљиви. У практичној примени тај облик кривичног дела може да изазива одређене дилеме у тумачењу. Наиме, поставља се питање који су то нарочито поверљиви подаци који су објекат напада у том случају. Отуда појам нарочито поверљиви подаци треба тумачити уз испуњење формалног (да су означени највишим степеном тајности) и материјалног услова (да њихово одавање може изазвати нарочито тешке последице по Војску Југославије и одбрамбену способност наше земље).

3. Одавање војне тајне ради објављивања или коришћења података у иностранству као тежи облик тог кривичног дела квалификује намера (субјективни елемент) учиниоца. Наиме, учинилац тог облика дела радињу извршења предузима у намери да се тако саопштени или неовлашћено откривени подаци или документа који чине војну тајну објаве или користе у иностранству. За постојање дела није потребно да су ти подаци стварно и објављени, односно да су коришћени у иностранству. Према елементу иностраности, то се дело приближава кривичном делу шпијунаже. Од њега се разликује по томе што између учиниоца дела и иностранства нема претходне повезаности, већ учинилац дела откривене податке и документа накнадно објављује или користи у иностранству (без обзира на то да ли је реч о пријатељској или непријатељској земљи).

За сва три тежа облика тог кривичног дела Законом се тражи и постојање умишљаја као облика виности на страни учиниоца. Тај умишљај је квалификован одговарајућом намером (код првог и трећег облика). За сва три тежа облика кривичног дела из чл. 224. КЗ СРЈ Законом је предвиђена казна затвора од најмање једне године.

4. Последњи и најтежи облик кривичног дела одавања војне тајне предвиђен је у чл. 226, ст. 2. и 3. КЗ СР Југославије. Тај облик дела постоји ако је до одавања војне тајне дошло у време ратног стања или у случају непосредне ратне опасности. Тежа квалификација и строже кажњавање за тај облик дела засновани су на постојању посебне квалификаторне околности, а то је време извршења кривичног дела. То је време ратног стања или време непосредне ратне опасности. Реч је, заправо, о посебним околностима извршења дела, па је за постојање тог облика дела потребно да је учинилац свестан да своје дело предузима управо у то законом предвиђено време. Тако време извршења дела мора бити обухваћено умишљајем учиниоца.

Појам ратног стања и непосредне ратне опасности треба тумачити према одговарајућим одредбама Устава СР Југославије. Тако према чл. 78, т. 3. Устава СР Југославије Савезна скупштина проглашава постојање ратног стања на основу општих критеријума утврђених у чл. 4. Закона о одбрани. То стање траје од тренутка проглашења све док надлежни орган не донесе одлуку о његовом укидању. Ратно стање, по правилу, претходи рату, тј. започињању оружаних операција између две

или више држава, а може да траје и после завршетка самога рата. Стање непосредне ратне опасности јесте заправо стање које претходи ратном стању, у којем постоје реалне могућности да дође до рата. И то стање проглашава Савезна скупштина. За тај најтежи облик кривичног дела одавања војне тајне законом су предвиђене различите казне, и то:

- ако је основно дело учињено с умишљајем – казна је затвор у трајању најмање три године;

- ако је основно дело учињено из нехата, Законом је предвиђена казна од једне до десет година;

- ако је један од тежих квалификованих облика кривичног дела учињен за време ратног стања или у случају непосредне ратне опасности, Законом је предвиђена казна затвора у трајању најмање пет година или казна затвора од двадесет година.

Криминалистички аспект заштите војне тајне

Криминалистичка методика открива методе, поступке и начине сазнавања, откривања кривичних дела и њихових учинилаца и доказивања кривичних дела у кривичном поступку. И код кривичног дела одавања војне тајне у вези с откривањем дела и учиниоца потребно је претходно разјаснити све чињенице које су везане за објекат кривично-правне заштите, начин извршења и учиниоца дела.

Начини сазнања да је извршено кривично дело одавања војне тајне могу бити различити. То је првенствено оперативна делатност јавне, државне и војне безбедности, подношење пријава од стране предузећа, установа и других правних лица, анонимне и псудонимне пријаве, средства јавног информисања, а у одређеним случајевима треба посебну пажњу посветити и јавном поговарању као извору сазнања да је извршено одређено кривично дело или да је одређено лице извршилац неког кривичног дела.

Зависно од врсте и степена војне тајне, као и од начина извршења кривичног дела, предузимају се одговарајуће оперативно-тактичке и техничке радње и поступци, као и истражне радње, ради откривања учиниоца и обезбеђења доказа. Међу оперативно-тактичким и истражним радњама најзначајније су:

- провера,
- прикупљање претходних обавештења,
- осматрање,
- праћење,
- увид у одговарајућу документацију,
- преглед,
- утврђивање идентитета,
- друге радње, зависно од конкретне криминалистичко-тактичке ситуације.

На основу постигнутих резултата правовремено, ефикасно и свестрано се предузимају и одређене истражне радње, као што су:

- претресање,
- привремено одузимање предмета,
- вештачење,
- препознавање.

Разјашњење и доказивање кривичних дела откривања војне тајне ипак се не може засновати само на откривању, фиксирању и тумачењу материјалних трагова (доказа) у кривичном поступку. Због тога су посебно значајни и лични извори доказа, па оперативну делатност треба усмерити према проналажењу лица којима су познате поједине релевантне чињенице како би се са њима обавио информативни разговор ради прикупљања оперативних информација.

Методика откривања и доказивања кривичног дела одавање војне тајне¹⁵ налаже утврђивање свих чињеница везаних за кривично дело и учиниоца. Стога се прво мора утврдити прописани начин чувања података и докумената који чине војну тајну, затим како је тај начин спровођен у пракси, да ли је било примедба надлежног органа и да ли су предузимане накнадне мере заштите. У вези с тим, треба утврдити круг лица која су о односној војној тајни била обавештена, која су све лица била овлашћена да рукују том тајном, као и услове под којима су тајни документи могли да се користе или су били коришћени. Сви тако прикупљени подаци и информације корисно ће послужити судском већу да у конкретном случају утврди све околности учињеног дела и учиниоца како би донело закониту, правичну одлуку о кривичној одговорности учиниоца и изрекло одговарајућу врсту и меру казне. Но, тако утврђене чињенице ће бити веома значајне и за подизање постојећег система превентивних мера (посебно заштитних) на виши ниво, као и за отклањање уочених пропуста и недостатака, како би се убудуће спречила или отклонила могућност да на исти или сличан начин непозвано или неовлашћено лице открије војну тајну.

¹⁵ Мићо Бошковић, *исто*, стр. 343.